

ХЕРСОНСЬКІ ПИСЬМЕННИКИ – ДІТЯМ

Найкраще в юні душі передам...

В.Нижеголенко

Діячі літератури та мистецтва, пов'язані з нашим краєм, у всі епохи не забували про юних читачів, бачачи в них майбутнє свого народу. Творчу наснагу письменники Херсонщини черпали в безмежному океані міфології та фольклору, нетлінні зразки яких справіку володіли потужним виховним і пізнавальним потенціалом, формували духовне обличчя міриадів поколінь.

Найпершими приходили в свідомість дитини колискові пісні й забавлянки, сповнені ласки та любові. А затим видноколо малюків розширювалося завдяки казкам та небилицям, загадкам та приповідкам, закличкам і примовкам, лічилкам і скоромовкам. Особливу роль у громадянському змужнінні юного покоління відігравали перлини героїчного епосу (старокиївські билини, народні думи, історичні пісні).

На просторах губерніяльної Херсонщини та північно-західної Таврії протягом століть збиралися пам'ятки духовної культури народу, для яких наскрізною була дитяча тема. У записках фольклористів Дніпрової Чайки (Л.Василевської-Березіної), І.Бесараби, А.Конощенка (А.Грабенка), В.Ястребова та інших ентузіастів у справі збереження народних скарбів до нашого часу дійшли щемливі історії про сирітську долю, наймитування та поневіряння, страждання або й загибель дітлахів. У народній баладі «Ой у городі та й Одесії», що занотована Дніпровою Чайкою в Дніпровському повіті Таврійської губернії, йдеться про характерну трагедію: героїня-покритка з відчаю йде на злочин – своє немовля «не пустила на світ Божий, в річці втопила». З вуст цієї ж херсонської письменниці композитор М.Лисенко записав родинно-побутову пісню «Усі гори зеленіють», в котрій оповідається про недолю багатодітної сім'ї нещасної удовиці. Від безвиході жінка впадає в розпач («Де я буду зимувати, Дрібних діток годувати?»), бо навіть рідний брат-соколонько не бажає подбати про небожат:

Ой сестрице-перепілко,

Коли в тебе дітей стільки?!

Як я сяду обідати,

Будуть діти заглядати.

Як вирок людській черствості й байдужості звучать гіркі звернення матері-вдови до своєї безталанної малечі («Ідіть, ідіть, діти, з хати: Сяде дядько обідати», «Гей, лягайте, діти, спати, Бо сів дядько вечеряти»). Бідні сирітки тільки й знаходять розраду в цвинтарних апеляціях до померлого батька («Вставай, вставай, тату, з ями, Горе жити біля мами»).

Водночас у легендах і переказах, що здавна побутують поміж херсонців, відлунює мотив дитини-богатиря, що долає лихі обставини, не виступаючи їх жертвою («Богатир і кінь», «Богатир на лимані» та ін.).

На теренах Херсонської губернії протягом першої половини XIX ст. час від часу з'являлися з-під пера місцевих авторів твори про дітей і для дітей. Та на жаль, далеко не всі з них потрапляли до друку в періодиці, або ж публікувалися окремими книгами чи альманахами. Чимало таких текстів довго поневірялися в рукописному вигляді по шухлядах редакторів і видавців, або ж осідали в архівах через заборони цензорів. Серед письменників цього періоду слід назвати Олександра Баласогла, Олену Ган, Володимира Даля, Якова де Бальмена, Надію Дурову, Петра Вейнберга, Анастасію Марченко та ін.

Дитяча тема простежується в творчості багатьох письменників губерніальної Херсонщини та північно-західної Таврії, котрі заявили про себе в літературі другої половини XIX століття. Це передовсім доробок Давида Айзмана, Андрія Бобенка (А.Бібика), Якова Біловодського, Бориса та Марії Грінченків, Іллі Деркачова (І.Деркача), Дніпрової Чайки, Віри Желихівської, Дмитра Марковича, В'ячеслава Потапенка, Ігнатія Потапенка, Софії Русової, Олександра Тулуба, Семена Юшкевича.

Знаковою постаттю другої половини XIX століття став генічанин Ілля Деркачов – визначний педагог, методист, дитячий письменник, який чимало літ пропрацював у гімназіях, училищах, недільних школах Таврійської та Херсонської губерній. Він є автором «Української граматики» (1861), посібників, букварів. Для дитячого читання І.Деркачов видав понад тридцять книжечок-маляток «Среди животных», «Загадки с разгадками», «Забава – всему приправа» та ін.

З Херсонщиною був безпосередньо пов'язаний своєю учительською і чиновницькою, літературною і науковою, видавничою і просвітницькою діяльністю видатний український письменник і вчений, перекладач і критик, видавець і педагог Б.Грінченко, який «більше працював, ніж жив» (М.Чернявський). У літературній царині митець часто звертався до теми шкільного і дитячого життя («Украла», «Дзвоник», «Екзамен», «Непокірний», «Кавуни», «Каторжна»), патріотичного чину юного покоління на тлі подій минувшини («Олеся») тощо. Так, темою оповідання Б.Грінченка «Каторжна» є показ драматичної долі молодій людини, що змалечку формувалася в байдужому середовищі. Автор простежує негативні чинники, що накладають фатальний відбиток на короткий і страдницький життєвий шлях селянки Докії – від її безрадінного дитинства до осяяної спалахом кохання юності, від смуги розчарувань до загибелі. Епітет «каторжна», винесений у заголовок твору і лейтмотивний у першому та третьому розділах оповідання, передає зневагу оточення до духовних потреб героїні, нерозуміння її внутрішнього світу.

Проблема освіти і виховання підростаючого покоління, питання всебічного розвитку особистості порушені Б.Грінченком і в творі «Дзвоник», присвяченому описові моральних мук і страждань сільської дівчинки Наталі в стінах міського сирітського притулку. Ця героїня з поетичною душею, що на селі й чудово співала, і «все розуміла, дотепна була розмовляти, знала безліч казок та пісень», у сирітському домі замикається в собі, усамітнюється в цьому байдужому до її душевних чеснот колективі. Символом цього осоружного середовища, втіленням нівеляції Наталі як особистості виступає в творі дзвоник. Це ніби жива істота, яка знущується над героїнею,

перетворюючи її в автомат, позбавлений своєї думки, своєї позиції. Щоб утекти від свого ворога-дзвоника, від нестерпних моральних мук, героїня хоче накласти на себе руки – втопитися в колодязі. Але власна воля Наталки вже цілком розчавлена. Тож дівчинка, котра втратила будь-який інтерес до оточення і до самого життя, іде по дозвіл утопитися в колодязі до виховательки Олександри Петрівни. Заборону з боку враженого педагога Наталя сприймає цілком механічно, адже звикла покійно виконувати всі накази. Проте ця відмова у самогубстві-звільненні прирікає героїню на тривалу хворобу та депресію. Це закономірна реакція дитячого організму, Наталоччиної душі на згубні впливи черствого світу, в якому для особистості дівчинки не знайшлось місця.

Дитячі оповідання Б.Грінченка позначені психологізмом, увагою до потреб людської особистості. У них письменник виступає як палкий гуманіст і демократ, захисник зневажених і скривджених.

Про трагізм долі дітей-злидарів, їхню поразку в непосильному двобої з жорстоким світом повідав Д. Маркович у своїх таврійських оповіданнях, в яких широко використані матеріали з місцевого життя, створені колоритні образи земляків, наведені розлогі описи природи нашого краю – Придніпров'я і Причорномор'я, чаплинських степів і Присивашся. У оповіданні "У найми", що має підзаголовок «Образок з життя Дніпровського повіту 1887-8 року», репрезентовано таврійське лівобережжя нашого регіону в нещасливі роки. «Голод у селі. Страшне слово!..» - ця констатація ніби передвіщає трагічний розвиток подій: у багатодітної удовиці Ганни немає можливості утримувати родину, тож слідом за її сином-підлітком Степанком вирушає на пошуки заробітку в зимову стужу й маленька донька Марися, котра по дорозі замерзає. Трагічний серпанок характерний і для оповідання "Шматок", де виведено образ юного підпаса та кухарчука Івана Вільного, що гине в степу під час бурі. А в новелі «Сюрприз» Д.Маркович змальовує колективний образ дітлахів-гімназистів, які над усе бажають справити гарне враження на високого гостя «дуже-дуже великого генерала «по учебной части», міністра народної освіти. Задля цього їх успішно муштровано помічником класного керівника Іваном Івановичем, але результати цієї підготовки виявились непередбачуваними. Розчулений зустріччю з колективом гімназії, генерал із сумом констатував: «...Мої дні вже злічено: мені вже недовго жити... моя дорога близька... до бога!» І в цей момент гімназисти завчено-одноставно побажали йому щасливої дороги, що прозвучало як проводи на той світ. Але якщо високий гість це неодоладне вітання зрештою сприйняв за жарт, то нещасного Івана Івановича як відповідального за поведінку дітей вигнали з роботи, що призвело його до паралічу. Так єдина репліка дитячого колективу, підкріплена чиновницьким свавіллям, наклала чорний карб на долю педагога. Натомість у оповіданні «На Вовчому хуторі» функція, яку виконує дитячий персонаж, не фатальна, а рятувальна, життєствердна: дівчинка Оленка своїм втручанням рятує від загибелі Степана-конокрада, а його потенційних убивць звільняє від тягаря душоубства, даючи урок людяності дорослим і пробуджуючи в зачерствілих серцях суворих степовиків-хуторян милосердя та співчуття. Своїм світлим учинком вона переінакшує долю приреченого на смерть крадія, наворачуючи його на доброчесне й гідне життя.

Серед однодумців названих письменників-гуманістів і просвітників слід назвати Дніпрову Чайку. Як і кожна передова людина свого часу, вона не могла залишатись байдужою до проблеми виховання прийдешніх поколінь. Дитячому читачеві присвятила Дніпровою Чайка пейзажні замальовки "Весна", "Осінь", "Зима". Тонким проникненням у дитячу психологію, достеменним демократизмом і людяністю позначені епізоди оповідань «Хрестонос», "У школі", "Чудний", "На Солоному", поезій "Тішиться дитина...", "Степова билиця", "Голосіння дівтори над гробом Дідуся Кенира", в яких виступають маленькі герої. У вірші «На лимані» Дніпровою Чайка змальовує чудову картину Причорномор'я, послуговуючись миттєвими враженнями ліричного героя від зустрічі з рідною природою. На тлі таврійських краєвидів зі співчуттям виписано постать хлопчика, за долю якого переживає авторка: «Моя ж думка пливе / За дитиною». Дитяча беззахисність і безпритульність, злиденне животіння малого Івася-малюшенка – сирітки при живих батьках-гультьях – змальовує Дніпровою Чайку в оповіданні «Хрестонос». Нема кому подбати про це хлоп'я, хіба що сонце з неба ласкавим променем зігріє.

У жанрі прози Дніпровою Чайку запропонувала дітям низку казок, більшість з яких було видруковано в галицькому дитячому часописі "Дзвінок". Твір Дніпровою Чайки "Писанка" є своєрідною ліричною імпровізацією на теми української народної колискової пісні "Ходить сон коло вікон": образи Сну, Дрімоти, "дитини маленької" постають напрочуд зримо, мальовничо, опоетизовано. Твір побудовано на змаганні дівчинки Меласі зі Сном на великоднє свято, пам'ятне дітлахам таємничою атмосферою, чарівними подарунками у вигляді писанок. У "Казці про сонце та його сина" Дніпровою Чайку вдається до змалювання незвичайних ситуацій, широко послуговується прийомом антропоморфізму в зображенні різних явищ природи, рослинного і тваринного світу на землі. Ідейно-художній задум "Казки...", що полягає в спробі пояснити дітям походження таких необхідних якостей людини як доброта і милосердя, реалізований у фантастичному образі "найменшого сонцевича" – чулого і благородного променя, який займається подвижницькою діяльністю. На ґрунті традиційних уявлень про різдвяні свята та звичаї, пов'язані з ними, Дніпровою Чайку написала казку "Новик". У творі виступають олюднені образи різних часових структур: нескінченності (мати Вічність), старого року (Старик) та Нового року (Новик). Оскільки грань між двома роками, як і між двома століттями, завжди сприймається людиною як небуденне явище, з яким переплітаються нові надії та сподівання на краще життя в майбутньому, то в образі Новика авторка і намагається передати це споконвічне прагнення до поліпшення, оновлення в природі й суспільстві, в душі окремої особи. "Грецька казка" письменниці створена на основі фольклорних мотивів братнього народу, що з давніх-давен мешкає на півдні України у доброму сусідстві з слов'янами. Сюжетним стрижнем є ідея мандрівництва, характерна для багатьох легенд, переказів різних народів світу та для численних літературних джерел. Герой твору – вбогий чоловік, який довго поневіряється чужими краями і здобуває щастя завдяки набутому життєвому досвідові, мудрості та людяності.

Риси казковості притаманні і науково-пізнавальним нарисам Дніпровою Чайки "Буряк" та "Краплі-мандрівниці". Але фантастична умовність тут уже не відіграє помітної ролі, поступаючись місцем конкретному матеріалові природничого чи виробничого характеру.

Чималої популярності ще на порубіжжі XIX і XX ст. набули драматичні казки Дніпровою Чайки "Коза-дереза", "Пан Коцький", "Зима й Весна, або Снігова Краля", "Проводи Сніговика-Снігуровича" та "Весна-красна". Перші три з них завдяки музичному оформленню М.Лисенка збагатили репертуар національного дитячого оперного театру.

Про розвиток української п'єси, розрахованої на сприйняття юним читачем і глядачем, дбав М.Кропивницький, запропонувавши власні драматичні версії відомих народних казок («Івасик-Телесик», «По щучому велінню»).

Херсонщина кінця XIX – перших десятиліть XX сторіччя бачила ідейно-творче і громадянське зростання митців, що згодом стали окрасою дитячої літератури, – В.Винниченка, С.Черкасенка, М.Чернявського, Є.Маланюка, М.Куліша, О.Кручених, Ю.Яновського, І.Микитенка, І.Дніпровського (І.Шевченка), Д.Бузька, А.Макаренка, Б.Житкова, К.Чуковського (М.Корнійчукова), В.Катаєва, Саші Чорного (О.Глікберга), Ю.Олеші, Е.Багрицького (Е.Дзюбіна), І.Бабеля, Б.Лавреньова (Б.Сергеєва), С.Крижанівського, Яра Славутича (Г.Жученка), В.Козаченка, І.Хоменка, О.Батрова, В.Івановича, А.Зорич та ін.

Золоті сліди в царині дитячої літератури залишені Миколою Чернявським. Хрестоматійними стали його поезії «Рідний край», «Степ». Враженнями та візіями дитинства навіяні образи співцевих віршів «Налетіла злая віхола», «У вікно моє весняне...», «У хаті», драматичної феєрії «Зима». Проблема дітей-сиріт, що постають віч-на-віч з лихими обставинами дійсності, порушена в оповіданнях М.Чернявського «Змій», «На березі морському».

З теренів Херсонщини пішов у велике письменство Микола Корнійчуков, який привабив мільйони дітлахів своїми книгами «Крокодил», «Муха-цокотуха», «Бармалей», «Телефон», «Тараканище» та іншими надзвичайно популярними виданнями, що з'явилися під гучним літературним іменням «Корній Чуковський», трансформованим з його українського прізвища.

До дитячої лектури перших десятиріч XX століття упевнено ввійшли книги каховчанина М.Жука «Ох», «Казки», «Дрімайлики», «Прийшла зима», «Годинник» та ін. Особливий інтерес викликали його казкові оповіді «Правда та неправда», «Кораблики», «Про тхора-тхорища», «Пухирики», збірник «Дітям України».

Багатоманітний світ дитини постає в оповіданнях “Федько-халамидник” і “Кумедія з Костем”, новелістичному циклі «Наместо» В.Винниченка. Юним читачам присвятив свої видання С.Черкасенко (збірки «Діткам», «Маленький горбань та інші оповідання», читанка «Рідна школа»).

На особливу увагу заслуговують твори «українського Шекспіра» М.Куліша, путівку в життя якому дала таврійська земля. У його п'єсі “Легенда про Леніна” пропонується версія пришвидшеного класового дозрівання дитини на матеріалі китайської дійсності 20-х рр. Уже сам жанр твору, визначений у назві цього драматичного етюд, передбачає наявність елементів казковості й героїзації. М.Куліш не зраджує усталеній традиції і привносить у свою п'єсу-легенду фантастичний відтінок. У п'єсі твориться міф про доброго чаклуна Леніна, який протистоїть силам зла і дбає про всіх дітей планети, щоб вони не зростали в нужді, голоді та кривді. Цей етюд М.Куліша дуже суголосний зливі інших літературних агіток як 20-х рр., так і наступних десятиліть, де поетизувалась і обростала новими деталями й нюансами незмірна турбота вождя-диктатора про юне покоління. Принаймні про дітей українських селян і пролетарів В.І.Ленін “добре” потурбувався, особисто зініціювавши штучний голодомор 1921-1922 рр., досвід якого вміло використано його послідовниками в 30-х і 40-х рр.

В цьому плані доцільно зупинитись на таврійській трилогії М.Куліша “97”, “Комуна в степах”, “Прощай, село”, а особливо на першій її частині, присвяченій жакливім подіям людомору на малій батьківщині драматурга. На тлі класового протистояння в південноукраїнській слобідці Рибальчанській, що заявлене в позиціях місцевої радаміністрації, яка виконує компартійні вказівки з верхів, яскраво виділяється юний герой, що перебуває десь на межі між дитинством та молодістю. Це Вася Стоножка, син селян-незаможників, приречених на голодну смерть. Він бравує, намагається вдавати з себе цілком дорослого, але то одна, то інша репліка видає в ньому дитину, що суворішає і старшає просто на очах під впливом жорстоких життєвих випробувань. Оскільки драма “97” мала різні редакції, то й образ юного Стоножки в іншому варіанті твору набув додаткових штрихів. Вася вражений фактом канібалізму, а ще більше розпорою над людоїдами. В серці героя переплітаються почуття жаху, болю і співчуття до старчихи Орини.

Лінію “одоросленої” радянської дитини М.Куліш продовжує у п’єсі “Комуна в степах”. Подібно до Васи Стоножки, юний герой цього твору Микитко виконує функції секретаря-писарчука. Він член комуні і дбає про те, щоб її документація була на належному рівні. Повтором у ремарках слова “серйозний” стосовно хлопця автор підкреслює відповідальність, з якою той ставиться до дорученої йому секретарської справи. А водночас і прагнення чотирнадцятилітнього Микитки здаватись старшим, дорослішим. Юний герой палко відстоює погляди, жваво полемізує з опонентами. Комуна стала ніби сім’єю для сироти. Але Микитко все ж відчувається в ній далеко не затишно: “Як був безпризорний, такий і зоставсь. А знаєш, який є декрет соцвиху? Що безпризорним можна бути лише до тринадцяти, а ви мене ліквідували? Навпаки – ще меншим зробили! Цурпалком!..” Таке тяжке відчуття змушує хлопчину наче й покинути комуну, але побачавши небезпеку для неї, герой одразу ж повертається назад. Це свідчить про розуміння ним свого громадського обов’язку, про вірність колективу, що замінив Микиткові родину.

В першій редакції драми “Комуна в степах” фігурує ще одна дитяча постать – пастушка-сироти Свиридка. Як бідкається тітка Секлета, що опікується долею хлопчика, вже “восьмий рік пішов, а воно ще й оченашу не знає”. Це, на думку жінки, є наслідком впливу нового життя (“Уранці, не повірите, я його до святої ікони, а воно від ікони. Я його за рученьку – воно навручки та й ще кусається”; “Ач, набралось духу комунського! Аніяк не слухається”).

У заключній п’єсі таврійської трилогії – “Прощай, село” – М.Куліш далі досліджує проблему радянзації дітей, підлітків, молоді. Герой твору Дмитрик Ільченко переживає від того, що його як сина “колишнього кулака” не хочуть прийняти до комсомолу, не зважаючи на численні заслуги, на багатий піонерський досвід хлопця. Чим же займався цей юний ленінець у попередні роки? Про це дізнаємось із поцінувань батьком («Був у піонерах. Три роки вибігав») та старшою сестрою («Батькові вибивав очі колишнім хазяйством. Хату хотів спалити за те, що краща на кутку, попа в хату не пускав»). Юний герой М.Куліша, як бачимо, страждає на “синдром Павлика Морозова”. Підгледівши за батьком, Дмитрик доносить на нього комуністові Маркові. В результаті такого викриття Івана Ільченка та Мотрону було вислано з України “як класових наших ворогів”, і піонер-герой залишився без батька і старшої сестри. Та навіть такий “подвиг” не допоміг, і Дмитрика до комсомолу все одно не взяли (“за батьком не йде, та й до нас ще не підходить”).

Цікаво, що у варіанті п’єси, підготовленому на вимогу й догоду видавництву, М.Куліш змінив назву “Прощай, село” на більш нейтральну – “Поворот Марка” (щоб не сприймалась як символ занепаду й загибелі українського села в ході примусової колективізації й голодомору 1932-1933 рр.). А щодо юного героя, що доносить на батька, то саме комуніст Марко рекомендує Дмитрика до комсомолу.

Відлуння піонерської теми відчутне і в комедії М.Куліша “Хулій Хурина”. Вже на початку п’єси, буквально в першій яві, як тільки відкривається завіса, поряд з дорослими героями твору на кін виходить і юний Абрам – син орендаря готелю-заїзду “Червона зірка” Хуни Штильштейна. Хлопець з’являється на сцені “з ліжком і подушкою, ставить, лягає й спить”, як зазначено в авторських ремарках. За словами Хуни, що не приховує свого роздратування, це “мій балван”, “син називається”, “вже скінчив семилітню трудну школу, а хіба не знаєте, що ця школа одне лише місце дає: у батька на шиї.” Отже, на думку орендаря, від радянської освітньо-виховної системи небагато користі. Досить кількох фраз цього батечка, щоб уявити, чим жив і чим займався його “балван” раніше: “Ну?! Допіонерився? Доспартачився? Пішов геть... до мами!” Дитячий комуністичний рух у п’єсі репрезентовано скоріше в пародійно-карикатурному, аніж величальному плані. Коли все провінційне містечко збурюється в пошуках могили вигаданого героя-вчителя Хулія Хурини, до чого спонукають заїжджі вітрогони-жартівники, не залишаються осторонь і місцеві школярі під орудою педагога Шурубалки. Показово, що цей учитель поводить себе як солдафон, керуючи піонерами. На погляд звичайної людини – крамарки Пташихи, все це не навчання та виховання, а якесь знущання над дітьми. Отже, напрошується висновок, що заполітизована освітньо-виховна система скоріше калічить юне покоління, аніж дбає про його всебічний розвиток.

До теми дитинства М.Куліш звертається і в одноактвці “Колонії та колоніальна політика”, де виводить гурт негреньят, котрі по-своєму реагують на події в світі дорослих. Їх дитяча уява пов’язує гостре протистояння між плантатором і найманими робітниками, що переростає в страйк, з захоплюючою грою у війну. Звідси така зацікавленість, неабиякий інтерес до того, що відбувається. А з іншого боку, ця малеча не така вже й наївна. Суворе життя загартовує дітлахів, посилюючи їм різні випробування. Зібраність, стриманість, одержимість страйкарів віддзеркалюється й у поведінці малюків.

Дитяча проблематика є традиційною і для публіцистики М.Куліша (“По весям и селам”, “Накануне нового учебного года”, “Чергова справа”, “Школа за часів революції”, “Зв’язок школи з дитячим комрухом” та ін.). Це свідчення небайдужості й стурбованості письменника, його постійного інтересу до долі юного покоління.

Українська дитяча література першої половини ХХ століття збагатилася завдяки творчості нашого земляка Є.Фоміна. Каховчанин за народженням, вихованець Херсонського дитячого будинку, він ще в підлітковому віці виявив свій неабиякий літературний хист. Крізь усе своє недовге життя поет зумів пронести віру в високі ідеали добра і справедливості, тонке відчуття краси в оточуючому світі і в людині. Цим позначені і його твори, що входять у дитяче читання. Ранні вірші Є.Фоміна, пов’язані з перебуванням у Херсонському дитячому будинку, відзначаються безперечною літературною вправністю і водночас дитячою безпосередністю в сприйнятті околу, багатством уяви, багатоманіттям образних асоціацій. Ліричний герой поезії “Гроза” ніби одночасно живе і в реально-приземленому світі, і в якомусь казковому вимірі, баченому тільки дитиною. Звідси цікаві авторські перифрази “наш товариш Гнідко” (кінь), “руденький ковзун” (місяць), які надають творові лагідного, зворушливого звучання. Підліткові враження Є.Фоміна відбилися у його вірші “Любов у дитбудинкові”. Ліричний герой твору, який ще не розпрощався з дитинством, переживає своє перше кохання («Ворушилось у серденьку юнім / Невідомеє, тепле чуття...»). За окремими штрихами постають долі цих дітлахів, що дорослішають у процесі навчання, праці, творчих пошуків.

Автобіографічний диптих Є.Фоміна “Спомини” продовжує тему безпритульності. У першому вірші “Я пам’ятаю літню ніч...” юний герой ще живе в світі безтурботного дитинства, має ніжну

матір і люблячого батька, який вирушає “далеко воювать”. Натомість наступна поезія “Вже одшуміли зливи куль...” репрезентує хлопчика-сироту, що втратив найрідніших людей і кинутий долею напризволяще (“я сплю, бездомний, в рундуку, Жорстокий вітер наді мною, Рожевовиді сні не йдуть, Казок засніжених не тчуть з ниток невловного спокою”). За допомогою засобу контрасту поет підкреслює ті різкі зміни, що відбулись у житті безвинних дітлахів унаслідок громадянської війни та розрухи. Нотками співчуття перейнята “Пісня про Гау Хлюста”. Це така ж хвилююча розповідь про долю безпритульного, сповнена гнітючих деталей (“в глухому підвалі Жили ми удвох”, “голодні квартали Чорніли, як льох”, “хліб здобували, Як дикі вовки”). Проникливим поглядом на цю проблему Є.Фомін суголосний багатьом своїм сучасникам – С.Васильченку, А.Головку, А.Макаренку, І.Дніпровському, І.Микитенку, Л.Пантелєєву, Є.Букову та ін.

Принагідно образи дітей подає Є.Фомін у циклі віршів “Листи Ніколо Сакко”. Приречений на смерть робітник-арештант, що перебуває в гнітючій атмосфері в’язниці, сприймає прихід до нього членів сім’ї як справжнє свято (“заспівала, як віоліна, Тюрми нерухома мла”). Ось його враження від зустрічі зі своїми дітлахами:

І якийсь далекий, небесний

Що пронизує серце, світ

Принесла маленька Інесса.

Він і досі мені горить.

А мій хлопчик із чорним бантом

Викликає в душі моїй

Образ великого Данте

В Італії голубій.

Герой ніби розчиняється в хвилях емоційного піднесення, батьківських почуттів (“Здалося – мене немає, Лишилась – одна любов”). Але такі дитинно-ніжні замальовки сусідять у циклі з публіцистичними штрихами, плакатними мазками (“На ворогів Ми удвох з Бартолло Гостримо класовий ніж!”).

Таке поєднання притаманне й поезії “На демонстрації”, в якій Є.Фомін живописує святкову картину, характерну для першотравневих і жовтневих урочистостей за радянської доби. Барвисте й багатоголосе оточення викликає щире захоплення у малюка, що вперше побачив таке яскраве дійство (“маленьке хлоп’ятко вдивлялось, вслухалось”, “на личку подив, цікавість в очах”). Автор передає мінливість вражень малого героя від незвичайної події, свідком і безпосереднім учасником якої він став з волі дорослих. А водночас письменник не забуває додати в традиційному дусі радянських агіток, що нічого цього не було б, якби не революційні завоювання більшовиків, якби не кровопролитна класова боротьба.

Сучасного читача в подібних віршах Є.Фоміна приваблять, безперечно, не ідеологічно витримані вкраплення, а насамперед світлий образ жінки-матері, яка ніжно пригортає до себе маля. Як у поезії “На демонстрації”, так і в творах “Розцвітає мак”, “Зітхання над колискою”,

“Матері”, “Рафаель” та ін. це символ безмежної любові і самопожертви. Це один з улюблених образів митця, що представлений у його доробку від раннього періоду й до останніх літ життя.

Ідея єдності людини і природи лягла в основу класично вишуканого твору Є.Фоміна “Асканія-Нова”, написаного граціозними октавами. Поет поглядає на свій рідний степовий край і крізь призму сучасності, і через спомини про минуле:

Зринають спогади, і я од втіхи плачу...

Дитинство тут пройшло, тут перші птиці мрій

Родились і жили в уяві молодій.

Від споглядання любих серцю краєвидів героєва душа “незнаним трепетом горить”. Твір насичений красномовними деталями, що символізують малу батьківщину Є.Фоміна – Таврію. З тонким естетичним смаком автор живописує картини рідної землі, водночас дбаючи і про розширення розумового виднокола свого адресата, пересипаючи текст багатим пізнавальним матеріалом.

Одним з найбільш лагідних і ніжних творів Є.Фоміна, адресованих дітям, є поема “Палац”. Це спроба автора в напівказковій формі показати щасливе дитинство радянської малечі. Для цього він послуговується традиційним прийомом сну, але чарівні візії, що заповняють сплячого хлопчика Тараса, з часом переходять з ілюзорного мрійливого світу в цілком реальний і відчутний окіл. Ці дитячі сонні видіння, що здійснюються в житті, ніби збоку спостерігає й коментує батько юного героя – закоханий у все прекрасне поет. Такий незвичайний план розповіді дозволяє співставити минуле й сучасність. Атмосфера казковості у цьому творі заснована на реальних подіях з життя довоєнного Києва (відкриття Палацу піонерів) та родини письменника (роздуми Євгена Павловича і Тарасика Фоміних).

У порівнянні з цією віршованою ідилією, інша поема Є.Фоміна з життя дітлахів довоєнного періоду “Павлик Морозов” приземленіша, жорсткіша й похмуріша, хоча загалом звучить у душі свого часу як зразок “оптимістичної трагедії”. Події, що лягли в основу твору, відбулись на початку 1930-х рр. у селі Герасимівці тодішньої Уральської, а пізніше – Свердловської області, де було вбито школяра Павлика Морозова та його братика Федю. Своєрідним літературним пам’ятником сталінській епосі та її міфам і стала поема Є.Фоміна. Це твір героїчного плану, в якому поєднані художнє й публіцистичне начала. З точки зору сучасності поема Є.Фоміна “Павлик Морозов” може поцінуватися, звичайно, як заідеологізоване віршоване полотно, що відбило характерні тенденції сталінської доби, але слід визнати, що твір має й неабияку художню вартість, написаний справді майстерно й оригінально. Автор виявляє своє уміння проникати у внутрішній світ дитини, мотивувати її поведінку. Особливою оздобою поеми є картини природи, які покликані підкреслити красу і велич життя:

Світанок. Ліс. Співає соловей –

Пташиний вчитель, спів його

Прозорий, як озон: йому роса

Спадає в тон і листя колихається,

Як осяйний серпанок.

Ліс. Світанок.

Дітям молодшого шкільного віку Є.Фомін присвятив віршовану п'єсу-феєрію "Івасик-Телесик", написану в співавторстві з А.Шияном. Ця казка насамперед суголосна добі її створення – порубіжжю тридцятих і сорокових років з їх традиційним пафосом викриття і знищення ворожих сил. Івасик-Телесик виступає як такий же послідовний борець проти зла, що й Павлик Морозов, але в фольклорному варіанті. Основний конфлікт виникає в п'єсі між юним героєм як носієм ідеї правди та Бабою Ягою-Костяною ногою як втіленням кривди й підступності. Ці головні супротивники мають своїх однодумців і прихильників, тож дійові особи полярно розмежовані на два антагоністичних табори. Одні з них чесні, відважні, благородні, а інші – лихі, віроломні, невинуваті в своїй хижості й люті. Якогось компромісу чи порозуміння між ними годі й шукати. Ведеться боротьба не на життя, а на смерть, як і в знайомій авторам реальності, - між "радянськими людьми" і "ворогами народу". Центральний герой Івасик-Телесик, як і позитивні персонажі багатьох інших казок, без будь-яких вагань стає на захист скривджених, допомагає всім, хто потрапив у біду. Казка відзначається мальовничістю сцен і характерів, багатющою мовною палітрою, вмілим використанням фольклорних елементів.

У вірші "Дитинство" Є.Фомін відмітив:

Мені приснилося, що знову хлопчик я
І по дитинству йду, мов по ясному полю,
Стрічаю клен в цвіту, замріяну тополю,
І щастям повниться, горить душа моя.

Оцього зв'язку із світом фантазій і надій малечі поет ніколи не втрачав, подорослішавши. Звідси така світла й людяна тональність, властива його творам про дітей і для дітей.

Після утворення в 1940-х роках Херсонської області літературне життя краю увиразнилося новими гранями, означилося приходом свіжих творчих сил. Цьому сприяло й заснування в 1959 році місцевої філії СПУ. Чимало письменників Херсонщини і на наступному етапі продовжують кращі традиції в царині літератури для наймолодших.

У 50-х роках низку дитячих книг видав тавричанин Ф.Залата – «Мальчишки» (у співавторстві з братом Л.Залатою), «Золотой ключик», «Как заблудились журавли». А пізніше порадував юного читача «Сказкой-загадкой о мальчишке Тарасике и золотом ключике» (у співавторстві з О.Криловим).

Улюбленою дитячою письменницею для багатьох поколінь стала херсонка А.Дрозд (збірки «У днепровских синих вод», «На выставке», «Наш Днепр», «День рождения», «У нас в городе», «Ребятам дружным о крае южном», «О заводах, о Днепре любопытной детворе», «У меня братишка есть»). Її вірші та поеми «Мне на месте не сидится», «Мой папа - рабочий», «На заводе», «Родился на юге я», «В яхт-клубе», «Помощник», «На

байдарке», «За грибами», «С картой, компасом и флагом» сповнені захоплення життям, яке відкривається для малечі у всьому своєму розмаїтті. Авторка вміє зацікавити дошкільнят і школярів виробничою темою і мотивом дитячого дозвілля, сімейною проблематикою і питаннями суспільної вагомості. Особливе місце в ужинку А.Дрозд належить дитячій героїці періоду Другої світової війни, описові участі юного покоління в боротьбі з гітлерівськими загарбниками (поема «Мальчишки с Карантинного»).

Письменник В.Шевченко запропонував дітям книги поезій «Дідусева будьонівка», «Хмарка плаче весело» та прози «Червоні розвідники», «Олесик і Оксенник». Картини рідної природи з її розмаїтим світом птахів, дерев, квітів постають у творах митця «Хатка для шпачка», «Вгадайте», «Журавлики», «Півник-когутик», «Качина казка», «Нирки-водолази», «Два віночки» та ін.

Майстром веселого цеху називають херсонці В.Шаройка, який подарував дитячому читачеві ціле мереживо книг «Помічниці», «Де сонечко ховається», «Веселий дзвоник», «Щоб сонечко світило», «Хто ж розплутає слова?», «Як врятували горобця», «Жива граматика» та ін.

Чималий казкарський спадок полишив по собі херсонський поет В.Куликівський. Це твори, які незмінно користуються успіхом у дитячого читача: «Новина», «Над струмочком», «Дубова рукавичка», «Посварились місяці», «Про хвалька-Морозця та лісоруба-молодця», «Марисина гвоздика», «Поєдинок». Так, у небилиці «Новина» автор змальовує представників тваринного світу в незвичайних ракурсах, змушуючи дітей розпізнавати, що є в таких описах правдивим, а що вигадкою. Так, ворона у феєричному світі В.Куликівського має блакитне, а не чорне пір'я, і мешкає в дуплі. Віслюк літає і кукурікає. Крїт звично стрибає з ялини і поглядає на світ «очима широкими», а їжаки пишаються пухнастими хвостами. Ведмідь постає рогатим і полюбляє свистіти, лисичка має копита, вовк лагідний та полохливий, а натомість заєць – смугастий, гривастий, голчастий ревує з командним голосом і самовпевненою поведінкою. Казка «Поєдинок», присвячена екологічній проблематиці, відтворює прагнення степовиків перетворити свій край на квітучу оазу в процесі боротьби з суховіями та засухою.

Дитячого адресата не оминає й шевченківський лауреат А.Кичинський. З захопленням юний читач сприймає твори поета з циклу «Кількоро миттєвостей дитинства» («Весняна пригода», «Небилиця», «Ну ж і море!», «Кому було смачно?», «Скоросорокомовка», «Про вовка промовка», «Хто навлобки, а хто наддзьобки»). Світ дитинства озивається в бутті дорослих феєричними мотивами в просторах віршів А.Кичинського «Дитяча лічилка, де місяць виходив з туману...», «Казка про зозулю» та ін. Вірш-екфразис поета «Тарас Шевченко і діти-байгуші. Папір, сепія» підкреслює гуманістичну домінанту в творчості Шевченка періоду заслання, його убоління за окраденою долею злидарів-казахів. Це спроба заглиблення до творчої майстерні великого Кобзаря та проникнення до світу його найболючіших роздумів.

У дверях ситої душі

голодні, босі, напівголі

казахські діти-байгуші –
дві долі крихітні і кволі,
а бути чесним – дві недолі, -
стоять і просять хліба-солі
у дверях ситої душі.

Хоча херсонський поет, слідом за Кобзарем, не подає зовнішності негативного героя, але тому не схватись од ганьби, бо сам факт його гріха навечно зафіксований художником:

Ти, мов галерник при галері,
і згинеш при оцім папері,
хоч і карайсь і кайсь тепер.

Плідно виступає як автор поетичних книг для дітей М.Братан: «Слон на стадіоні», «Равлик на пляжі», «Парасолька іде по місту», «Пригоди живої природи», «Каченя шукає маму», «Зелена черепаха», «День святого Миколая». У віршах митця прищеплюється любов до праці («Дощ на грядку»), бережливе ставлення до флори та фауни рідного краю («Сухий ставок», «Равлик на пляжі», «Черепаха на шляху»). Спостережливість і кмітливість у юних читачів виховують його поетичні мініатюри «Хто підкаже?», «Відкриття», «Переплутав», «Що за квітка?..».

До жанру віршованих загадок звертається й В.Загороднюк. У своїх збірках "Хто гуляє серед ночі?", «І пахне медом їхня хата» він пропонує дітям перевірити свої знання про довколишній світ, звернувшись до хай ще небагатого, але власного життєвого досвіду. Збірка В.Загороднюка "Морська абетка" являє собою спробу ліричної енциклопедії, адресованої наймолодшим. У збірці вміщено 33 вірші (відповідно до літер українського алфавіту), в яких подається найрізноманітніша інформація про моря й океани.

Природознавчий характер мають віршовані казки Н.Музики («Велике прання», «Ішов дощик на базар»), поезії О.Олексюка («Перший сніг», «Невсипуща Сніговиця», «Морозове весілля», «Останній день зими»).

Добірку дитячих книг запропонував М.Василенко («Жариста шабля», «Ключ від королівства», «На горі стояла хата», «Усе царство за коня!»). Він є автором низки віршованих казок «Крилатий кінь Пегас», «Заповітна шабля», «Цар Поганич», які виховують у середовищі юних читачів любов до рідного краю, його славної історії. Популярністю користуються й численні поезії митця, перейняті теплим гумором та увагою до дитячих інтересів: «Песиків сон», «Жабки-жаболятки», «Хлопчик Льоня» й ін.

Автор ліричних збірок «Чарівна абетка» та «Есть у кожного родня» В.Плоткін завжди приходив на зустріч з юним читачем, озброївшись пером гумориста й дотепника (вірші «Кенгуру», «Рибка», «Ягня», «Говорилки», «Сторож» та ін.). Просто й доступно поет знайомить дитину з довколишнім світом, розвиває в ній спостережливість і кмітливість, охайність і працелюбність. І хоча митця вже нема серед живих, але його вірші відкриваються новими гранями для нових читачів:

Живе абетка загадкова –

А в ній і звірі, і пташки,-

Щоб не забулась рідна мова,

Щоб добре вчилися малюки.

З думкою про дітей пише свої прозові й поетичні тексти В.Нижеголенко. Вона прийшла в літературу, вже маючи багатий життєвий досвід, окрилена бажанням засівати людські душі зернами любові та краси, добра і світла. Наскрізними в її ужинку є шкільні мотиви («Першій вчительці», «Наш Микола», «Скромне бажання», «Час летить, а ми ростем»), тема рідної природи («Бузковий вечір», «Весна ступила на поріг», «Ранок», «Я б любила зиму»), малої батьківщини та України («Таврійський край», «Лист до дідуся»). Без зайвої патетики авторка вводить дитячого читача у світ праці («Кому легше», «Уклін хліборобам», «Мамина помічниця»), історії краю («Звільнення», «Відлуння війни»). Чимало творів В.Нижеголенко вирішено в жанрі гумору та сатири («Мала модниця», «Неслухняний Толя», «Петеушниця», «Вася-забіяка», «Людиноскоп»).

Дитячі мініатюри М.Каляки з книжечки «Звідки береться туман?» пересипані анекдотичними ситуаціями, населені кумедними героями-малюками («Двієчник», «Підвели окуляри», «Пояснив», «За стільки років», «Нічого не говорив», «Підпис наосліп» та ін.). Поряд з цим автор розробляє героїчні мотиви. Суворональність наявна в п'єсах М.Каляки «Мальчишки Карантинного», «Толя Тендітний», «П'ятий «Б», оповіданнях «Останній день дитинства», «Рубльови» та інших творах воєнної тематики.

У книзі «Голос журби» В.Наумич простежує, як «світло із дитинства витікає». Для поетеси характерна тема чорнобильської малечі («Розносить ліра обгоріла...») і дітлахів Північного Кавказу, що гинуть там, де «руська шириться земля» за рахунок поневолення малих народів (цикл «Чеченські акорди»).

Повість Л.Марченка «Маринчин дивосвіт» репрезентує розмаїте мереживо з чотирьох десятків мікронovel, об'єднаних у розділи «Прогулянка по місту», «Хазяечка», «В Маячці, у бабусі» та «Дівчинка і море». Вся ця мозаїка приваблює читача наскрізним образом веселої та непосидючої, допитливої і дотепної дитини.

З книги В.Жураківського «Я люблю ходити до школи» постає атмосфера початкових класів. З захопленням розповідає про світ тварин у книзі «Кенгуренок Кеша и его друзья» І.Цветкова, прищеплюючи юним читачам бережливе ставлення до птахів та звірят, до багатолікого доквілля, а водночас виховуючи в малечі відчуття справедливості й чесності, щирої приязні та довіри.

Образи дитинства помітні й у творчості наших краян А.Бахути, В.Бойченка, М.Боянжу, В.Бровченка, В.Бурлака, О.Бутузова, В.Діденка, Ю.Голобородька, І.Григурка, М.Жихарева, О.Зими, Н.Коломієць, Л.Куліша, А.Кацева, Л.Крижановської, Г.Крюкова, В.Кулика, О.Кулика, В.Мелещенка, А.Марущака, В.Нагорняка, А.Полуфакіна, І.Проценка, В.Піддубняка, В.Пузиренка, І.Плоткіної, Ю.Сироваткіна, І.Січовика, Л.Степаненко, А.Тютюнник, Т.Щерби, А.Щербини та інших авторів порубіжжя ХХ та ХХІ століть. Заходами керівника місцевого літературного об'єднання «Малючок-степовичок» А.Крата в 2004 році випущено «Антологію дитячої літератури Херсонщини», яка репрезентує багатьох поетів і прозаїків різного віку (В.Андруцакі, О.Гельфанд, К.Гребенюк, А.Дикий, Н.Карпенкова, Н.Кислинська, Г.Кияшко-Сергєєва, М.Кутковський, І.Нікітченко, О.Швець та ін.).

Відродно, що немало цікавих творів, адресованих дітям, написано на Херсонщині школярами (збірки «Директор коридора» Романа Бондарчука, «Золотий метелик» Валерика Зінченка, «Мама доню наряджала» Вікторії Зінченко, «А ми з братиком удвох» Максима та Романа Кратів, «А жизнь идет» Христини Алексійчук тощо). Автори таких книг дорослішають і входять у широкий світ літератури.

Дитячі твори наших земляків і нині не втрачають своєї пізнавальної, виховної та естетичної ваги. Вони емоційно наснажують юного читача, збагачують його духовно, вказують тернисті шляхи до ідеалу. Чимало таких текстів уже традиційно входять до антологій дитячої літератури та хрестоматій, поряд з кращими зразками національного і світового письменства.

Немченко І.В. Херсонські письменники дітям / Іван Немченко // Гойдалки над степом: херсонські письменники дітям. – Херсон, 2009. – С.5-25.